

Princip dvojího účinku a trolleyologie

The principle of double effect and trolleyology

PhDr. David Černý, Ph.D., Kabinet zdravotnického práva a bioetiky, ÚSP AV ČR, v. v. i.

Abstract: The principle of double effect plays an important role in deontological ethics which give an emphasis to intentions in the process of moral evaluation of human acts. According to this principle, it is morally permissible to actualize an action with two consequences, one of which is good and the second bad, if and only if some conditions are met: for example, the bad consequence is not a means for attaining the good consequence and the bad consequence is not brought about intentionally, but only foreseen as necessarily and inevitably connected with the actualization of the action itself and its good consequence. The aim of this article is to lay necessary theoretical foundations for a better understanding and employment of the principle of double effect by discussing Hart's critique of it and Philippa Foot's different approach to the moral dilemmas to the solution of which the principle of double effects seems to be well applicable. In the course of my argumentation I distinguish between two types of intentions – characterizing and final intentions – and show how this distinction solve some of the difficulties connected with the understanding and application of the principle of double effect.

Key words: principle of double effect – intention – ethics – Philippa Foot – Hart – characterizing intention – final intention – trolleyology

Abstrakt: Princip dvojího účinku hraje důležitou roli v deontologických etikách, které přikládají důležitost intencím v procesu morálního hodnocení lidského jednání. Podle tohoto principu je morálně přijatelné aktualizovat jednání se dvěma důsledky, z nichž první je dobrý a druhý špatný, pouze za předpokladu, že jsou splněny určité podmínky: špatný důsledek například nesmí být prostředkem k dosažení dobrého důsledku a špatný důsledek nesmí být způsobený úmyslně, je pouze předvídaný jako nutně a nevyhnutelně spojený s provedením jednání samotného a s jeho dobrým důsledkem. Cílem tohoto článku je vystavět nezbytné teoretické předpoklady potřebné k lepšímu pochopení a aplikaci principu dvojího účinku. Diskutuji kritiku tohoto principu britským teoretikem práva Hartem a odlišný přístup k řešení morálních dilemat, k jejichž řešení se princip dvojího účinku zdá vhodným, v díle Philippy Footové. V průběhu své argumentace rozlišuji mezi dvěma typy intencí – charakterizující intence a finální intence – a ukazuji, jak tento rozdíl pomáhá řešit některé obtíže spojení s chápáním a aplikací principu dvojího účinku.

Klíčová slova: princip dvojího účinku – intence – etika – Philippa Foot – Hart – charakterizující intence – konečná intence – trolleyologie

ÚVOD

Princip dvojího účinku se oprávněně řadí mezi nejdůležitější morální principy s úctyhodnou historií. Poprvé se s ním v systematické podobě setkáváme v díle významného středověkého teologa a filosofa Tomáše Akvinského, který si ve svém nejznámějším díle *Teologické sumě* klade otázku, zda je možné v sebeobraně usmrtit útočníka (*utrum alicui liceat occidere aliquem se defendendo*) a odpovídá, že ano.¹

Tomáš nejdříve upozorňuje na fakt, že určité jednání φ může mít dva důsledky (*unius actus esse duos effectus*), z nichž jeden je zamýšlený (*in intentione*), zatímco ten druhý nikoli (*praeter intentionem*). Totéž platí pro akt sebeobranu, jenž může mít (*sequi potest*) dva účinky: i) záchranu vlastního života (*conservatio propriae vitae*) a ii) usmrcení útočníka (*occisio invadentis*). Třebaže je záchrana vlastního života sama o sobě morálně povolena (*non habet rationem illiciti*), lidský akt vedený dobrou intencí se může stát morálně nepřipustným, není-li úměrný cíli (*proportionatus fini*). Tomáš chce říci, že pokud obránce použije ve svém aktu obrany vlastního života více síly, než je nezbytné (uměřené cíli, tj. obraně života), stane se jeho akt z morálního hlediska nepřipustným, zatímco je-li použití síly úměrné cíli jednání, zůstává morální hodnocení sebeobranu stejné.

Akvinský tedy tvrdí, že při sebeobraně musí být splněny určité podmínky, aby byla morálně přípustná:

- 1) Zamýšlený (*in intentione*) je pouze jeden účinek – záchrana vlastního života.
- 2) Druhý účinek – usmrcení útočníka – nesmí být zamýšlený (je *praeter intentionem*); dnes bychom řekli, že je pouze předvídaný.
- 3) Akt sebeobranu musí být uměřený cíli (záchraně života); existuje-li tedy více způsobů, jak si život zachránit, je třeba zvolit takový, který přináší nejmenší újmu.

Z Akvinského pojednání o morální přípustnosti sebeobranu, diskutovaného scholastickými autory v průběhu celého středověku, posléze vykryštovala doktrína dvojího účinku, jejímž centrem je princip dvojího účinku (PDÚ), jemuž lze dát následující podobu:

- *Princip dvojího účinku*. Z morálního hlediska je možné uskutečnit jednání φ , které má dobrý účinek D_1 a špatný účinek D_2 , jsou-li splněny následující čtyři podmínky:
 - φ musí být minimálně morálně indiferentní (dobré, nebo indiferentní);
 - D_2 nesmí být prostředkem k D_1 ;
 - D_2 nesmí být objektem intence (zamýšlený). D_2 je pouze předvídaný.
 - Musí existovat proporcionální a dostatečně vážný důvod k aktualizaci φ .

¹ AKVINSKÝ, T. *Summa Theologiae*. IIaIIae, q. 64, a. 7.

Princip dvojího účinku nacházel a stále nachází široké uplatnění v celé řadě oblastí aplikované etiky. Uvedu zde jen dva příklady. Důležitou součástí koncepce spravedlivé války jsou pravidla vedení válečného konfliktu (*ius in bello*), v nichž hraje centrální úlohu striktní zákaz útočení za civilisty (ZaUtCi):²

ZaUtCi: Během válečného konfliktu je morálně zcela nepřipustné útočit na civilní obyvatelstvo.

Pokud bychom však chápali ZaUtCi striktně, byla by jeho platnost v podstatě ekvivalentní morálnímu zakazu války; žádná válka by ze své povahy nebyla spravedlivá, protože zvláště v moderní době je velmi obtížné vést útočné operace, kterým by nepadla či nemohla padnout za oběť nějaká civilní osoba. Princip dvojího účinku lze chápat jako korektiv ZaUtCi: přímý (zamýšlený) útok na civilisty je vždy morálně nepřipustný, za určitých podmínek (specifikovaných PDÚ) je však možné provést válečnou operaci – např. bombardování muničního skladu – jejímž předpokládaným, byť nezamýšleným, důsledkem bude smrt nějakých civilistů.

S principem dvojího účinku se velmi často setkáváme v lékařské etice. Hrál například velmi důležitou úlohu v etické analýze podávání opioidů na tlášení bolesti v závěru lidského života, jež mohou mít jako vedlejší účinek depresi respiračního drivu a urychlení smrti. Úvaha opírající se o PDÚ a ospravedlňující používání opioidů může mít následující podobu:³

- 1) Podávání schválených léků ve shodě s jejich účelem je minimálně morálně indiferentní.
- 2) Tlášení bolesti (první důsledek jednání) není dosaženo usmrcením pacienta (druhý důsledek jednání), ale samotným účinkem léků.
- 3) Při správné titraci opioidů lékař nezamýšlí smrt pacienta (třebaže ji vzhledem ke své odbornosti předvídá), zamýšlí pouze tlášení bolesti.
- 4) Je-li bolest skutečně intenzivní a chronická, převažuje dobrý důsledek jednání (utlášení bolesti) rizika s jednáním spojená (smrt pacienta).

Princip dvojího účinku je nejen jedním z nejdůležitějších etických „procesních“ pravidel, zároveň je principem velmi kontroverzním, který byl zvláště v posledních letech vystavený celé řadě kritických úvah a argumentů. V tomto článku, který je rozšířenou a mírně upravenou verzí kapitoly *Princip dvojího účinku a trolleyologie*,⁴ se pokusím představit několik důležitých námitek, jež jsou proti tomuto principu vznášeny. Cílem mého pojednání není pouze ukázat, že tyto námítky v konečném důsledku selhávají, ale také ukázat na podmínky korektní aplikace PDÚ na konkrétní dilemata aplikované etiky.

² LEE, S. P. *Ethics and War. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 173–174.

³ MACAULEY, R. C. *Ethics in Palliative Care. A Complete Guide*. New York: Oxford University Press, 2018, s. 209–210.

⁴ ČERNÝ, D. *Princip dvojího účinku. Zabíjení v mezích morálky*. Praha: Academia, 2016, kapitola *Princip dvojího účinku a trolleyologie*.

1. H. L. A. HART

Slavný britský teoretik a filosof práva H. L. A. Hart se problému intence a principu dvojího účinku věnuje ve svém článku *Intention and Punishment*.⁵ Hart upozorňuje na rozdílné chápání role intence a distinkce mezi zamýšleným a pouze předvídaným efektem jednání v trestním právu a jinde (např. v běžném chápání slov jako „úmysl“ a „úmyslně“). Podívejme se na konkrétní případ:

- *R. v. Desmond, Barrett and Others*. V roce 1868 se skupina feniánů⁶ rozhodla osvobodit své dva spolubojovníky. Jeden z nich, Desmond, položil dynamit k vězeňské zdi a následně ji odpálil. Osvobození se nezdařilo, namísto toho zemřelo několik lidí, kteří žili v blízkosti výbuchu.⁷

Můžeme se samozřejmě ptát – a tato otázka je nepochybně eticky relevantní – zda Desmond usmrtil nevinné oběti svého pokusu o osvobození spolubojovníků záměrně či úmyslně. Vzhledem k tomu, že jeho jednání nebylo zaměřené k produkci tohoto účinku ani jako cíle jednání, ani jako cíle jednajícího, lze ho označit jako nespádající do intence (Tomáš Akvinský by řekl, že bylo *praeter intentionem*). Pro účely trestního práva je však dostatečná produkce předvídaného (či předvídatelného) negativního efektu (smrt nevinných lidí), bez ohledu na to, že si ji třeba Desmond nepřál, nesměřoval k ní své jednání, nebyla součástí jeho úmyslu. Podle podobného klíče byla např. instruována porota v případě *R. v. Woollin, House of Lord*. Woollin byl obviněn z vraždy svého dítěte a usvědčený poté, co připustil, že mu způsobil zranění na hlavě, které posléze vedlo k jeho smrti. V odvolacím řízení byla porota poučena, že může určit intenci na základě toho, zda daný důsledek byl téměř jistou konsekvencí jednání obviněného a on si byl tohoto důsledku vědom. Tímto způsobem je možné rozhodnout i následující, odborníky na trestní právo často diskutovaný případ:⁸

- *Bomba v letadle*. A se rozhodl získat pojistku za zboží, které bude přepravováno letadlem. Umístí proto na palubu letadla bombu, která krátce po startu vybuchne. A si samozřejmě uvědomuje, že pilot zahyne, není to ale cílem jeho jednání: A si přeje pouze to, aby bylo zničené zboží, za které mu pojišťovna vyplatí náhradu.

A může tvrdit, že zabití pilota nebylo jeho úmyslem. Tomáš Akvinský by s ním souhlasil, nicméně tvrdil by, že jeho jednání bylo z morálního hlediska nepřijatelné, neboť se jedná o poškození cizího majetku a podvod, jež má navíc za následek smrt nevinné lidské bytosti.

Hart k Desmondově případu podotýká: Právo tedy v podobných případech nepožaduje, aby výsledek jednání byl něčím, co bylo zamýšleno v tom smyslu, že by se o něj obžalovaný snažil, buď jako

⁵ Srov. HART, H. L. A. *Intention and Punishment*. In: HART, H. L. A. *Punishment and Responsibility. Essays in the Philosophy of Law*. Oxford: Oxford University Press, 1975, s. 113–135.

⁶ Feniáni, Irské republikánské bratrstvo, původně založené v roce 1858 na území USA. Feniáni chtěli svrhnout britskou nadvládu v Irsku.

⁷ Srov. ibidem, s. 119.

⁸ Srov. HERRING, J. *Criminal Law. The Basics*. London: Routledge, 2010, s. 19.

o prostředek, či jako o cíl. Zde se právo rozchází s tím, co se obvykle myslí výrazy jako „ty lidi zabil úmyslně“.⁹

Běžné chápání výrazu „*S* učinil *X* úmyslně“ je takové, že se *S* zaměřil na produkci *X*, *X* se stalo cílem jeho jednání či prostředkem k nějakému dalšímu cíli. Jestliže se však *S* ve svém jednání na *X* nesoustředí ani jako na cíl jednání, ani jako na prostředek k dosažení tohoto cíle, nelze hovořit o tom, že *S* učinil *X* úmyslně (*X* bylo součástí jeho intence). Výjimkou k tomuto chápání „*S* učinil *X* úmyslně“ jsou situace, kdy je nějaký důsledek jednání s tímto jednáním spojený natolik pevně, že je jeho bezprostředním a neměnným souputníkem. Podívejme se na následující Hartův příklad:

- *Rozbití sklenice*. Petr se rozhodne dělat hluk tím, že kladivem rozbije sklenici. Později tvrdí, že chtěl na sebe pouze přitáhnout pozornost díky zvuku, který vydá kladivo narážející do sklenice. Nebylo však jeho úmyslem sklenici rozbít.

Spojení mezi jednáním (bouchnutí kladivem do sklenice), jehož cílem je přitáhnout pozornost (Petr praštil do sklenice kladivem, aby vydaný zvuk přilákal pozornost), a dalším důsledkem tohoto jednání (rozbítí sklenice) není kontingentní: prudký úder kladiva do sklenice ji vždy rozbije. Podle Harta proto nelze tvrdit, že Petr nezamýšlel rozbít sklenici: mezi jednáním a jeho efektem existuje nekontingentní (Hart praví, že zřejmě konceptuální) vztah. V etice a bioetice se v podobné souvislosti řeší otázka, zda jednajícím může legitimně tvrdit, že určitý důsledek jednání (např. smrt plodu) nezamýšlel, třebaže zamýšlel něco, co je se smrtí nutně spojeno (např. rozdrčení hlavičky plodu při kraniotomii).

Právní teoretici často rozlišují mezi přímým (*direct intention*) a nepřímým úmyslem (*oblique intention*). Toto rozlišení mezi tím, co se přímo zamýšlí, a tím, co je pouze předvídáno jako doprovázející důsledek jednání, je podle Harta neadekvátně využíváno v tradiční nauce o principu dvojího účinku, kterou britský právní teoretik spojuje s katolickou morální teologií. Hart se vůči aplikaci principu dvojího účinku kriticky vymezuje v rámci diskuse dvou následujících případů:

- *Hysterektomie*. Děloha těhotné ženy je napadena rakovinou a je třeba ji odstranit, jinak žena zemře. Chirurg odstraní dělohu (jednání), aby jí zachránil život. S dělohou však vyjde i nezralý plod, který zahyne. Smrt plodu však nespadá do úmyslu chirurga.
- *Kraniotomie*. Případ kraniotomie spojuje Hart s obtížným porodem, kdy je pro záchranu života matky nezbytné rozdrtit hlavičku plodu a vyjmout ho z matčina těla.

V prvním případě je smrt plodu nezamýšleným, ač předvídaným a připuštěným důsledkem jednání (odejmutí dělohy), zatímco v druhém případě je smrt cílem lékařova jednání (lékař musí rozdrtit hlavičku = usmrtit plod, aby matku zachránil). Katoličtí moralisté proto připouštějí dovolenost hysterektomie, odmítají však kraniotomii jako instanci porušení morální normy zapovídající úmyslné usmrcení nevinné lidské bytosti. Hart s nimi nesouhlasí: rovněž v případě kraniotomie není podle něj smrt plodu zamýšlená. Chirurg ve skutečnosti zamýšlí odstranění plodu, jeho smrt není objektem

⁹ HART, H. L. A. *Intention and Punishment*, s. 120.

intence ani jako prostředek, ani jako konečný cíl jednání. Hlavní rozdíl mezi hysterektomií a kraniotomií podle Harta spočívá v rozdílné kauzální struktuře, jež je různým způsobem vyjádřená také v našem jazyce. V případě hysterektomie se jedná o úmyslné usmrcení nevinné lidské bytosti, zatímco v případě kraniotomie lze hovořit o vědomém způsobení smrti plodu. V obou případech této rozdílné kauzální struktuře a jejímu slovnímu vyjádření podle Harta neodpovídá žádná morálně významná dichotomie.

Problematickou částí Hartovy analýzy principu dvojího účinku a jeho aplikace na případy hysterektomie a kraniotomie je jeho tvrzení, že v průběhu kraniotomie je smrt plodu pouze druhotným a předvídaným důsledkem, který není ani cílem, ani prostředkem k dosažení cíle (vyjmutí plodu). Britský právní teoretik posuzuje jednání chirurga pouze v jeho fyzickém projevu a ve vztahu k jeho objektivním cílům: lékař musí vyjmout plod, aby žena přežila. Jeho cílem je vyjmutí plodu, a proto je třeba jeho jednání teleologicky hodnotit s ohledem na tuto finalitu. Hartova analýza se mi však zdá neudržitelná. Řekněme, že cílem jednání chirurga je pouze vyjmutí plodu, aby zachránil život matky. Rozdrcení hlavičky plodu jako cíl jednání tedy charakterizovat nelze, je však evidentně prostředkem: chirurg vyjímá plod díky tomu, že nejdříve rozdrtí jeho hlavičku. Pokud by mohl volit jiný prostředek, pokud by nemusel rozdrtit hlavičku plodu, zřejmě by ho zvolil.

Řekněme, že bychom připustili, že úmyslem lékaře není usmrtit plod, nýbrž vyjmout ho z těla matky prostřednictvím rozdrcení jeho hlavičky. Můžeme srovnat následující dva scénáře:

- *Usmrcení plodu.* Lékař musí vyjmout plod z těla matky a nemá jinou možnost než rozdrtit jeho hlavičku. Úmyslem lékaře je usmrtit plod *tím*, že mu rozdrtí hlavičku, *aby* zachránil matce život.
- *Rozdrcení hlavičky.* Lékař musí vyjmout plod z těla matky a nemá jinou možnost než rozdrtit jeho hlavičku. Úmyslem lékaře je rozdrtit hlavičku plodu, aby zachránil matce život. Jeho úmyslem však není usmrtit plod.

Oba scénáře se liší v tom, že v prvním scénáři je smrt plodu součástí lékařova úmyslu, zatímco v druhém případě lékař tvrdí, že smrt plodu nezamýšlel: pouze ji předvídal jako negativní důsledek svého jednání. Umožňuje princip dvojího účinku rozlišit mezi oběma scénáři a oprávnit lékaře k tomu, aby v druhém případě operaci provedl? Odpověď je negativní: třebaže zastánci principu dvojího účinku budou většinou souhlasit s tím, že úmysl lékaře v prvním i druhém scénáři je odlišný, a proto lze jejich jednání popsat jinak (v prvním případě se jedná o úmyslné usmrcení plodu, v druhém případě o zmrzačení plodu s následkem smrti), je jejich skutek nepřipustný.

Hart tvrdí, že rozdíl mezi hysterektomií a kraniotomií se zakládá pouze na verbálním vyjádření morálně nepodstatného rozdílu mezi vědomým usmrcením plodu (hysterektomie) a úmyslným usmrcením plodu (kraniotomie). Tento rozdíl však morálně irelevantní není, jak ukazují následující dva scénáře:

- *Zubař.* Zubař musí vyvrtat zkažený zub svého pacienta. Dobře si uvědomuje, že mu způsobí bolest, tento negativní efekt svého zákroku však nezamýšlí: hodlá vyvrtat zub, aby měl jeho pacient zdravý chrup.

- *Sadistický zubař.* Zubař musí vyvrtat zkažený zub svého pacienta. Dobře si uvědomuje, že mu způsobí bolest a dělá mu to velkou radost. Způsobená bolest se stává jedním z cílů jeho jednání: nechce pouze spravit pacientovi chrup, ale také způsobit mu bolest.

Oba dva zubaři způsobí svému pacientovi bolest: v prvním případě lze způsobení bolesti charakterizovat jako vědomé (vědomé způsobení bolesti), zatímco v druhém případě je nejenom vědomé, ale také úmyslné. Tento rozdíl mezi vědomým a úmyslným způsobením bolesti není pouze verbální a neodráží pouze rozdílnou a eticky irelevantní kauzální strukturu, jak tvrdí Hart v případě vědomého a zamýšleného usmrcení. Koneckonců, druhého zubaře budeme korektně charakterizovat jako sadistu a bolest pacienta jako projev jeho sadismu. Rozdíl mezi úmyslným a pouze vědomým působením bolesti není pouze eticky relevantní: intence je vůdčím momentem jednání, jež lze charakterizovat jako aktualizaci příslušné intencí. Zubař z prvního scénáře se bude zřejmě snažit eliminovat negativní účinek vrtání zubu v nejvyšší možné míře a bude postupovat šetrně a citlivě. Je si vědomý toho, že jeho jednání nějakou bolest způsobí (v tomto ohledu je způsobení bolesti vědomým důsledkem), není to však jeho cílem. Sadistický zubař, na druhou stranu, bolest způsobit chce a jedná podle toho; způsobená bolest není pouze vědomým, ale zamýšleným důsledkem jeho jednání.

Hartova kritika principu dvojího účinku je nekorektní: mezi zamýšleným způsobením smrti nevinné lidské bytosti (smrt je cílem jednání) a vědomým způsobením smrti nevinné lidské bytosti existuje morálně relevantní rozdíl.

2. PHILIPPA FOOT, DVOJÍ ÚČINEK, POZITIVNÍ A NEGATIVNÍ POVINNOSTI

V roce 1967 publikovala britská filosofka Philippa Footová článek s názvem *The Problem of Abortion and the Doctrine of Double Effect*, který obsahoval stručnou zmínku o tramvaji řítící se po kolejích.¹⁰ Footová zcela jistě netušila, jaký ohromný ohlas její myšlenkový experiment vyvolá a že se stane předmětem dodnes neutichajících diskusí a polemik. Celá řada významných filosofů posléze zaměřila svou pozornost na pomyslné scénáře, v nichž se splašená tramvaj či vlak nezadržitelně blíží k výhybce, mostu, smyčce či otočnému kotouči a usmrtí pět nešťastníků, pokud někdo nezasáhne. Řidič může změnit směr vozu, náhodný kolemjdoucí může přehodit výhybku, jiný náhodný kolemjdoucí může shodit velmi obézního muže z mostu, aby jeho tělo tramvaj zastavilo. Footové článku vdčíme za zrod trolleyologie, zkoumání, myšlenkové a dnes často i empirické, myšlenkových scénářů, které se důmyslně konstruují, aby pomohly testovat naše morální intuice a morální principy.¹¹ David Edmonds proto Footovou označuje za George Stephensona trolleyologie.¹²

¹⁰ Srov. FOOT, P. *The Problem of Abortion and the Doctrine of Double Effect*. *Oxford Review*. 1967, No. 5, s. 5–15. Přetisknuto in: WOODWARD, P. *The Doctrine of Double Effect: Philosophers Debate a Controversial Moral Principle*. Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 2001, s. 143–155. V následujícím textu budu odkazovat k Woodwardově kolekci textů.

¹¹ Velmi přístupnou formou je trolleyologie představena v knize CATHCART, T. *The Trolley Problem or Would You Throw the Fat Guy Off the Bridge?* New York: Workman Publishing, 2013.

¹² Srov. EDMONDS, D. *Would You Kill the Fat Man? The Trolley Problem and What Your Answers Tell Us about Right and Wrong*. Princeton: Princeton University Press, 2014, s. 13.

Footová se ve svém článku zaměřuje na problém interrupcí a principu dvojího účinku. Autorka spatřuje jádro principu dvojího účinku (sama píše o doktríně dvojího účinku) v rozlišení mezi zamýšlenými a pouze předvídanými důsledky. Výraz „dvojího účinku“ ve specifikaci doktríny odkazuje ke dvěma účinkům, které může určité jednání mít: i) jeden účinek je zamýšlený, buď jako cíl, či jako prostředek, ii) druhý účinek je pouze předvídaný. Využijeme-li výše zavedenou terminologii, můžeme hovořit o přímém a nepřímém úmyslu: přímý úmysl se vztahuje na zamýšlený účinek, zatímco nepřímý úmysl na účinek pouze předvídaný. Footová formuluje doktrínu dvojího účinku následujícím způsobem:

- *Doktrína dvojího účinku.* Někdy je možné způsobit nepřímo zamýšlený účinek, který nelze zamýšlet přímo.

Smysl této formulace je velmi jednoduchý: existují důsledky jednání, které nelze zamýšlet přímo (sadistický zubař zamýšlí bolest, kterou působí), je však možné zamýšlet je nepřímo (pouze předvídat). Doktrína dvojího účinku stanoví, že mezi prvním typem jednání (negativní účinek je přímo zamýšlený) a druhým typem jednání (negativní účinek je zamýšlený pouze nepřímo) existuje významná *morální asymetrie*: první typ jednání je nepřípustný, druhý typ jednání je za určitých podmínek přípustný (zubař může působit bolest, pokud doprovází nutný léčebný zákrok).

Krátce po předložení své formulace principu dvojího účinku se britská morální filosofka zaměřuje na kritické výhrady, které vůči němu vznáší H. L. A. Hart. Hart tvrdil, jak jsme viděli, že smrt plodu není výsledkem úmyslu: lékař, striktně vzato, nepotřebuje plod usmrtit, jeho úmyslem je odstranit ho z matčina těla. Musí rozdrtit jeho hlavičku, ale smrt nezamýšlí: ta je pouze nechtěným, ale předvídaným důsledkem jeho jednání. V odpovědi na tuto interpretaci Footová zavádí do filosofického diskursu problém, s nímž se princip dvojího účinku a jeho zastánci potýkají dodnes: problém blízkosti (*closeness*).

Podívejme se na následující možnou interpretaci lékařova jednání při kraniotomii plodu. Lékař provede určité jednání (rozdrcení hlavičky plodu), které má dva důsledky: i) jedním z nich je odstranění plodu z matčina těla a tím splnění cíle lékařova jednání (záchrana matčina života), ii) druhým z nich, negativním, je usmrcení plodu. Intenci, která se týká jednání (*co lékař udělal – rozdrtil hlavičku*) budu nazývat proximální, intenci, jež se týká důvodu jednání (*proč to lékař udělal*) potom remotní. Proximální intencí lékaře je rozdrčení hlavičky a odstranění plodu, remotní intencí potom záchrana matčina života. Negativní účinek není lékařem zamýšlený, ale pouze předvídaný a akceptovaný. Footová však správně podotýká, že obě dvě události – rozdrčení hlavičky plodu a jeho usmrcení – jsou příliš blízko (*close*), aby se na ně dal aplikovat princip dvojího účinku. Rozumím tomu tak, že usmrcení plodu je niterně spojeno s operací rozdrčení hlavičky: tím, že plodu rozdrčíme hlavičku, usmrtíme ho. Jen těžko si lze za současných okolností představit, že lidské bytosti mohou žít s rozdrčenou lebku a zničeným mozkem. Pro ilustraci pojmu blízkosti uvádí Footová následující, dnes již slavný příklad:

- *Speleologové.* Skupina speleologů nemoudře nechá obézního člena výpravy, aby je vedl ven z jeskyně. Výstup je však velmi úzký a on tam uvízne a nemůže se ani pohnout. Nešťastnou shodou okolností začne stoupat voda v jeskyni a speleologům hrozí, že se

utopí. Mají však s sebou dynamit a dvě volby: vyhodit výstup do jeskyně do vzduchu (a zabít uvízlého člena), nebo se všichni utopit.

Britská filosofka chce tímto myšlenkovým experimentem ilustrovat absurdnost Hartova návrhu. Představme si, že by nějaký zastávce principu dvojího účinku argumentoval následujícím způsobem. Speleologové chtějí vyhodit do vzduchu ucpaný východ z jeskyně, aby si zachránili život. Jejich proximální intencí je vyhodit východ do vzduchu, remotní intencí je zachránit si vlastní život. Jejich jednání má dva důsledky: i) uvolní se východ z jeskyně a oni si zachrání život, ii) špatným důsledkem, nezamýšleným, ale předvídaným, je smrt oběžního kolegy. Footová správně podotýká, že by bylo absurdní, pokud by speleologové tvrdili „nechtěli jsme svého kolegu zabít, pouze roztrhat na kusy a uvolnit tak východ z jeskyně“. Podobně jako je rozdrčení hlavičky plodu niterně spjato s jeho usmrcením, je roztrhání těla speleologa niterně spjato s jeho usmrcením.

Zatímco Hart považoval princip dvojího účinku za neplatný a odkázaný na morálně irelevantní distinkce, Footová ho bere velmi vážně. Její argumentace ve zbytku článku má následující podobu: existují scénáře, které jsou intuitivně morálně asymetrické a jejichž asymetrii dokáže vysvětlit právě princip dvojího účinku. Jestliže se ho vzdáme a nenabídneme alternativní vysvětlení této asymetrie, zůstanou silně zakořeněné intuice bez racionálního výkladu. Existuje-li však alternativní vysvětlení, které bude navíc výhodnější (jednodušší, bez menšího množství sporných předpokladů apod.), můžeme se principu dvojího účinku vzdát v jeho prospěch.

Podívejme se nyní na dva příklady morálně asymetrických scénářů (některé jsem upravil).¹³

- *Nevinná oběť.* Ve městě dojde k zavraždění malé holčičky a celé město povstalo a dochází k výtržnostem a násilí. Soudce ví, že pokud velmi rychle nenajde viníka a nenechá ho popravit, násilí se bude stupňovat a za oběť mu padne více nevinných lidských životů. Rozhodne se proto obvinít drobného kriminálního a alkoholika, o němž ví, že je nevinný. Soudní proces proběhne, padne rozsudek smrti, který je záhy vykonán. Lidé v městečku se uklidní a vrátí se ke svým životům.
- *Splašená tramvaj.* Tramvaj má poškozené brzy a řítí se k výhybce, po níž bude pokračovat na koleji, kde pracuje pět lidí. Na druhé koleji pracuje pouze jeden člověk. Řidič tramvaje má na vybranou: buď neudělá nic (a zahyne pět lidí), nebo změni směr jízdy a zemře pouze jeden člověk. Řidič se rozhodne změnit směr a tramvaj zabije pouze jednoho člověka.

Oba dva scénáře cosi spojuje a cosi rozděluje. Rozděluje je intuitivní reakce většiny lidí: i) v prvním scénáři jde o evidentní akt nespravedlnosti, je obviněný nevinný člověk a jeho život se stává nástrojem dosažení nějakých, byť chvályhodných, cílů; ii) v druhém scénáři intuitivně považujeme za morálně dovolené a správné, aby se řidič zachoval, tak jak se zachoval. Podobně chvályhodná je podle nás reakce pilota, který se pokouší navést letadlo řítící se k zemi nad co nejméně zabydlenou oblast.

¹³ Srov. FOOT, P. *The Problem of Abortion and the Doctrine of Double Effect*, s. 147.

Scénáře však také něco spojuje, jakási možná „morální aritmetika“: jak v prvním, tak i v druhém scénáři můžeme sčítat a porovnávat počty obětí různých variant jednání. Řekněme, že víme, že počet obětí násilných nepokojů v prvním scénáři bude pět. Stojíme tak mezi alternativou jeden (nevinný) lidský život, nebo pět (nevinných) lidských životů. Stejná možnost nastává v druhém scénáři: řítící se tramvaji padne za oběť pět lidských životů, nebo pouze jeden. Existuje vlivná škola morálních filosofů – konsekvencialisté – kteří lidské jednání, jeho správnost a nesprávnost, posuzují pouze na základě jeho důsledků (lat. *consequentia* = důsledek).¹⁴ Tyto důsledky je však třeba vyhodnotit podle nějakého klíče: Jaké důsledky jsou dobré a jaké špatné? Spojíme-li teorii hodnot, *welfare* či *well-being* s konsekvencialismem, dostaneme nějakou verzi *utilitarismu*. Utilitarista činů vyhodnocuje následky jednotlivých skutků. Aniž bychom museli přesně specifikovat teorii hodnot, snadno se shodneme, že pět životů převažuje život jeden. Utilitarista činů by proto mohl uvažovat následujícím způsobem:

- *Utilitarista činů*. Podle mé morální teorie posuzují pouze důsledky lidského jednání. Soudce má dvě varianty jednání: i) obvinít nevinného (morální aritmetika: jeden život vůči pěti), ii) neobvinít nevinného (morální aritmetika: pět životů vůči jednomu). Řidič tramvaje má také dvě varianty jednání: i) změnit směr tramvaje (morální aritmetika: jeden život vůči pěti), ii) nezměnit směr tramvaje (morální aritmetika: pět životů vůči jednomu). V obou případech by měl volit obětování jednoho života. Oba dva scénáře tedy nakonec morálně asymetrické nejsou.

Řešení, které by utilitarista činů mohl předložit, je však v rozporu s našimi morálními intuicemi. Někteří utilitaristé se domnívají, že morální intuice nejsou dobrým východiskem a kritériem morálních rozvah (patří mezi ně např. Peter Singer), dnes se však většinou autoři hlásící se k této tradici domnívají, že morální intuice důležité jsou a snaží se své teorie uvést do souladu s těmito intuicemi.¹⁵ A tyto morální intuice praví, že mezi oběma scénáři skutečně morální rozdíl je. Vysvětluje ho právně princip dvojího účinku. Na první scénář aplikovatelný není, neboť soudce musí smrt nevinného obviněného zamýšlet jako prostředek k dosažení svého cíle. Řidič tramvaje je však v jiné situaci. Jedno jednání (změna směru jízdy tramvaje) má dva důsledky: i) záchrana života pěti pracovníků na jedné koleji, ii) usmrcení jednoho pracovníka na koleji druhé. Proximální intencí řidiče je změna směru jízdy tramvaje, remotní záchrana pěti pracovníků. Smrt šestého z nich není zamýšlená, není prostředkem k dosažení řidičova cíle a je pouze předvídaná a akceptovaná. Pokud by se tomuto pracovníkovi podařilo zahlédnout tramvaj včas a uskočit, řidiči by se velmi ulevilo: jeho smrt nebyla jeho cílem, ani prostředkem, takže jeho jednání nebylo vedeno intencí ho usmrtit. Srovnajme to s jiným příkladem:

- *Vrah*. Řidič tramvaje již dlouhou dobu chová vražedné úmysly vůči *X*. Jednoho dne se jeho tramvaji rozbijí brzy, tramvaj se nekontrolovaně řítí z kopce k výhybce. Řidič si všimne, že na jedné trati pracuje pět lidí, na trati druhé jen jeden z nich. Náhle si uvědomí, že šestým

¹⁴ Srov. DRIVER, J. *Consequentialism*. New York: Routledge, 2012.

¹⁵ Srov. MULGAN, T. *Understanding Utilitarianism*. Stocksfield: Acumen, 2007, s. 55–59; MULGAN, T. *The Demands of Consequentialism*. New York: Oxford University Press, 2001.

pracovníkem je *X*. Bez zaváhání přeměruje tramvaj na trať, kde *X* pracuje a tramvaj ho usmrtí.

V tomto případě není smrt *X* pouze předvídána: je součástí intence řidiče a řídí jeho jednání. Jestliže by *X* zahlédl tramvaj včas a uskočil do bezpečí, řidič by si neoddechl: jeho plán by mu nevyšel a tento neúspěch by řídil další jeho kroky. Vražedného úmyslu by se nevzdal, plánoval by další kroky a jednoho dne by *X* usmrtil např. jedem.

Podívejme se na další dvojici intuitivně morálně asymetrických scénářů:

- *Vzácný lék*. Lékař má pouze jednu dávku vzácného léku, která zachrání život jednoho pacienta. Těsně před aplikací léku do nemocnice dorazí pět pacientů, z nichž každý k záchraně svého života potřebuje pouze jednu pětinu tohoto léku. Lékař změní své plány a podá lék těmto novým pěti pacientům. Výsledkem jeho jednání je smrt jednoho pacienta a záchrana života pěti dalším.
- *Transplantace*. V nemocnici čeká pět pacientů na transplantaci pěti různých orgánů. Nedaří se najít dárce a čas se krátí. Na ošetření drobné rány přijde mladý bezdomovec, který je v dobrém zdravotním stavu, a všechny jeho orgány jsou vhodné pro transplantaci. Lékař ho usmrtí a jeho orgány použije k transplantaci. Usmrtí jednoho člověka, pět jich ale zachrání.

Opět budeme soudit, že lékař v prvním scénáři jednal správně, zatímco lékař ve scénáři druhém jednal nesprávně; morální aritmetika je v pořádku (jeden život vykoupil životů pět), pouze v prvním scénáři však lékař pacienta neusmrtil a na jeho jednání je možné aplikovat princip dvojího účinku. Všimněme si opět role intence jako mentálního stavu řídicího jednání (*intention in action*) a případné další skutky. Pokud by se stalo, že na poslední chvíli dorazí další dávka onoho vzácného léku, lékaři se nepochybně uleví a namísto pěti životů jich zachrání šest. Lékař v druhém scénáři však pacienta usmrtit musí: kdyby např. zjistil, že množství podaného smrtícího přípravku nebylo dostatečné, musel by opět jednat a vstříknout mu do žil další dávku.¹⁶

Footová na podporu platnosti principu dvojího účinku uvádí ještě jeden velmi zajímavý argument: pokud by tento princip neplatil, byli bychom vydáni na milost a nemilost rozmarům sadistického tyranu. Ten by nás mohl postavit před následující alternativu:¹⁷ i) buď budeme mučit jednoho člověka, nebo ii) on bude mučit pět lidí. Princip dvojího účinku nás legitimizuje k odmítnutí mučit jednoho člověka, třebaže předvídáme, že důsledkem našeho odmítnutí bude utrpení pěti lidí.¹⁸

¹⁶ Tím nechci říci, že lékař v druhém scénáři má ze svého jednání radost a neulevilo by se mu, kdyby se našlo jiné řešení. Jiné řešení však neexistuje, a chce-li uskutečnit transplantaci orgánů a zachránit pět životů, musí jeden ukončit.

¹⁷ FOOT, P. *The Problem of Abortion and the Doctrine of Double Effect*, s. 149.

¹⁸ Scénář s tyranem se podobá námitce, kterou vnesl Bernard Williams proti utilitarismu. Představme si, že se Jim dostane na náměstí malého jihoamerického městečka. U zdi stojí dvacet vyděšených indiánů a kolem nich skupinka ozbrojenců v uniformách. Uniformovaní muži nejdříve Jima vyzpovídají a jejich kapitán mu posléze

Jak jsem již řekl, Footová si velmi dobře uvědomuje, že odmítnout platnost principu dvojího účinku nelze, nemáme-li současně k dispozici alternativní a lepší vysvětlení morální asymetrie, zachycené v předchozích dvou párech myšlenkových scénářů. Přesněji řečeno, odmítnout jeho platnost bychom mohli, nosné morální intuice by však zůstaly bez racionálního vysvětlení. Britská filosofka se však domnívala, že alternativní vysvětlení našla. Spočívalo v rozlišení mezi pozitivními a negativními povinnostmi a přidělení vyšší hodnoty v praktické morální rozvaze povinnostem negativním. Footová nepředkládá podrobnější deskripci a explanaci rozdílu mezi povinnostmi pozitivními a negativními, spoléhá se na zcela základní vymezení, jež se pokusím formulovat co nejpresněji:¹⁹

- *Negativní povinnost.* Osoba S má negativní povinnost P_n tehdy, pokud existuje jednání φ takové, že P_n zakazuje φ .
- *Pozitivní povinnost.* Osoba S má pozitivní povinnost P_p tehdy, pokud existuje jednání φ takové, že P_p příkazuje φ .

Příkladem negativní povinnosti může být povinnost nezabíjet nevinné lidské bytosti či nekrást, příkladem pozitivní povinnosti potom např. povinnost starat se o vlastní děti. Footová říká, že množinu pozitivních povinností je užitečné rozšířit i o jednání, které striktně vzato povinné není (např. pomoc cizincům v nouzi, která není striktní povinností a je spíše projevem lidských ctností).

Podívejme se nyní na to, jak rozlišení mezi pozitivními a negativními povinnostmi vysvětluje morální intuice spojené s našimi dvěma páry myšlenkových scénářů.

1) *Nevinná oběť.* Soudce čelí dilematu, v němž se střetává negativní povinnost neusmrtit (či nedat usmrtit) nevinnou lidskou oběť s pozitivní povinností zabránit smrti pěti lidských bytostí. V případě střetu negativních a pozitivních povinností morální aritmetika neplatí: negativní povinnosti mají vždy přednost před povinnostmi pozitivními. Soudce proto nesmí vydat na smrt nevinnou lidskou oběť.

2) *Splašená tramvaj.* Řidič tramvaje je v jiné situaci než soudce. Musí volit mezi porušením negativní povinnosti neusmrtit jednoho člověka a porušením negativní povinnosti neusmrtit pět lidí. Vzhledem k tomu, že konflikt se týká stejného typu povinnosti (negativní), vstupuje morální aritmetika do hry a určuje, že by řidič měl změnit trasu tramvaje a usmrtit pouze jednoho člověka.

3) *Vzácný lék.* Lékař stojí před volbou zahrnující porušení stejného typu povinnosti, povinnosti pozitivní (poskytnout pomoc svým pacientům). Jelikož se opět jedná o střet stejného typu

předloží následující návrh: když, jako jeho čestný host, zastřelí jednoho indiána, budou všichni ostatní volní. Když ale indiána nezastřelí, budou popraveni všichni. Williams tvrdí, že podle utilitarismu, jak mu rozumí, by Jim měl indiána zastřelit, neboť to pro danou situaci představuje správné jednání. Srov. SMART, J. – B. WILLIAMS. *Utilitarianism: For and Against*. Cambridge: Cambridge University Press, 1973, s. 98–99.

¹⁹ FOOT, P. *The Problem of Abortion and the Doctrine of Double Effect*, s. 150–151.

povinností, přihlédne k morální aritmetice a zvolí záchranu pěti životů před záchranou života pouze jednoho.

4) *Transplantace*. V odlišné situaci se nachází lékař v posledním scénáři. Musí volit mezi negativní povinností neusmrtit svého pacienta a pozitivní povinností poskytnout pomoc pěti pacientům. Jedná se o střet různých typů povinností, a proto je morální aritmetika irelevantní: lékař nesmí pacienta usmrtit, a pokud tak učinil, jednal nesprávně.²⁰

Morální intuice spojené s těmito čtyřmi scénáři vysvětluje velmi dobře jak princip dvojího účinku, tak i rozlišení mezi pozitivními a negativními povinnostmi. Footová proto přichází se scénářem, v němž se její řešení rozchází s řešením založeném na platnosti principu dvojího účinku:²¹

- *Jedovatý plyn*. Život pěti pacientů může být zachráněn pouze prostřednictvím přípravy jedovatého plynu. Lékař ví, že během přípravy se plyn dostane do vedlejší místnosti, kde zahubí jednoho pacienta, kterého z nějakého důvodu není možné přemístit. Lékař přesto plyn připraví; cílem jednání je příprava plynu a záchrana pěti pacientů, smrt pacienta ve vedlejším pokoji je pouze nezamýšleným, ač předvídaným důsledkem.

Tento scénář připomíná scénář se vzácným lékem, je však podle Footové odlišný: pokud by příbuzní otráveného pacienta nemocnici žalovali, byla by žaloba zřejmě úspěšná. Všimněme si dobře: britská morální filosofka chce ilustrovat přednost svého řešení morální asymetrie mezi různými situacemi, když nás však má přesvědčit, že výše uvedený scénář lépe řeší její rozlišení mezi pozitivními a negativními povinnostmi, přechází z morálního do právního diskursu. Nechme stranou to, že bez důkladné právní analýzy je velmi obtížné tvrdit, že příbuzní otráveného pacienta by měli se svou žalobou naděje na úspěch, zatímco příbuzní pacienta, který nedostal dávku potřebného léku nikoli. Podstatné je, že právní rovina problému nezrcadí rovinu morální, a pokud právo poskytuje nějaké odpovědi na naše otázky, neznamená to, že by tyto odpovědi musely být aplikovány v oblasti morálky.

Footová v souvislosti s tímto scénářem podotýká, že pro nás zřejmě bude odpudivá představa, že nějakou lidskou bytost využijeme, např. v průběhu biomedicínského výzkumu. Těžko říci, proč to poznamenala: v případě pacienta, otráveného plynem, se nepochybně nejedná o využití pacienta. Nutnost situace si vyžádala výrobu léku, který zachrání pět lidských životů. Jeden pacient bohužel zemře, protože není z nějakého důvodu možné přemístit ho z místnosti, do níž pronikne plyn. Smrt tohoto pacienta však není cílem ani prostředkem, pa-cient sám není nijak využit: jeho smrt je nezamýšleným důsledkem výroby léku.

²⁰ Ve svém článku *Morality, Action, and Outcome* se Footová opět hlásí ke svému přesvědčení, že negativní povinnosti převažují povinnosti pozitivní. Navíc však rozlišuje mezi situacemi, kdy nějaká osoba spouští sekvenci událostí s nějakým výsledkem (lékař provádí sled činností, na jehož konci je smrt pacienta, takže je možné mu smrt pacienta připsat) a situacemi, kdy již nějaký sled událostí započal a daná osoba pouze nezasáhne (nechá utopit neplavce) či pozmění jeho směr (řidič změnil směr tramvaje na kolej, kde pracuje pouze jeden člověk). Srov. FOOT, P. *Morality, Action, and Outcome*. In: HONDERICH, T. (ed.). *Morality and Objectivity: A Tribute to J. L. Mackie*. London: Routledge, 1985, s. 23–38.

²¹ Srov. FOOT, P. *The Problem of Abortion and the Doctrine of Double Effect*, s. 152.

Podle britské filosofky její řešení lékařům zapovídá připravit plyn a zachránit tím život pěti pacientům na úkor života jednoho pacienta. Dochází zde ke střetu pozitivní povinnosti pomoci (zachránit život) a negativní povinnosti neusmrtit; negativní povinnosti převažují povinnosti pozitivní. Zastánci principu dvojího účinku by mohli nesouhlasit a tvrdit, že i) jednání samotné (příprava plynu) je morálně neutrální, ii) cíl jednajícího je dobrý (zachránit pět lidských životů), iii) zamýšlený je pouze dobrý účinek (záchrana životů), zatímco ten špatný je pouze předvídaný a vynucený okolnostmi, iv) špatný účinek není ani cílem, ani prostředkem k dosažení cíle. Scénář *Jedovatý plyn* zřejmě nerozhodne, které řešení je správné, neboť se naše intuice ohledně něj budou lišit. Podívejme se však na následující situaci:

- *Horolezci*. Skupina pěti horolezců a jejich výstroj visí na laně, které drží poslední skoba. Výstroj je zavěšená na konci lana a kolmo pod ním spí ve spacáku další horolezec. Horolezci vědí, že skoba je již dlouho neudrží a musí se rychle rozhodnout: buď odříznou výstroj, která spadne na spícího horolezce a zabije ho, nebo spadnou všichni a zahynou. Předpokládejme také, že kdyby skoba povolila a spadli všichni, změnil se směr jejich pádu a spícího horolezce nezasáhnou. Horolezci se rychle rozhodnou a výstroj odříznou. Ta při pádu usmrtí spícího horolezce.

Myslím si, že u tohoto scénáře budeme intuitivně nakloněni tomu, že odříznout výstroj bylo správné. Scénář je však analogický předchozímu: ve hře je pět životů vůči jednomu, je třeba udělat něco, co povede ke smrti jednoho horolezce, existuje zde spor mezi pozitivní povinností pomoci sobě a ostatním a negativní povinností neusmrtit spícího horolezce.²² Footová by musela říci, že horolezci výstroj odříznout nesmí, neboť by tím porušili negativní povinnost, zastánci principu dvojího účinku by naopak hájili stanovisko, že přerušit lano je přípustné, neboť: i) jednání samotné je morálně indiferentní (přerušit lana), ii) úmysl (remotní intence) je dobrý (záchrana vlastního života), iii) smrt spícího horolezce není zamýšlená ani jako prostředek, ani jako cíl, iv) smrt horolezce tedy není prostředkem k záchraně jejich života.

Footová ilustruje superioritu svého řešení příkladem, u kterého udává pouze právní důvody (možný úspěch žaloby), nikoli morální. Navíc je možné zkonstruovat analogickou pomyslnou situaci (byť je mnohem reálnější, než Footové příklad s jedovatým plynem), která spíše nahrává principu dvojího účinku.

ZÁVĚR

V tomto článku jsem si nekladl za cíl pouze obhajobu PDÚ proti některým často vznášeným námitkám. Chtěl jsem také zavést rozlišení mezi proximátními a remotními intencemi: první z nich odpovídá na otázku, *co* někdo dělá (lze ji proto nazývat také charakterizující intence), druhá potom na otázku, *proč* to někdo dělá (můžeme jí proto také říkat finální intence). Snažil jsem se také ukázat, že

²² Pokud by někdo chtěl posílit analogii mezi oběma scénáři, může si představit, že je zde ještě sedmý horolezec, jehož život v ohrožení není (má své vlastní lano), nachází se u lana v blízkosti výstroje a pět kolegů ho prosí, aby výstroj odřízl.

proximální či charakterizující intence je důležitým prvkem určujícím povahu samotného jednání, kterou nelze redukovat pouze na jeho fyzické provedení a následný popis. Budeme-li lidské jednání primárně chápat jako naplňování plánu určeného architektonickou finální intencí, jehož součástí je celá řada vzájemně provázaných aktů – aktualizací charakterizujících intencí, odhalíme nejen jeho morálně relevantní neuralgické body, ale získáme rovněž nástroje efektivní obhajoby PDÚ před námitkami a korektní aplikace tohoto centrálního etického principu.

Tento článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO 68378122.

REFERENČNÍ SEZNAM:

AKVINSKÝ, T. *Summa Theologiae*. Ilallae.

CATHCART, T. *The Trolley Problem or Would You Throw the Fat Guy Off the Bridge?* New York: Workman Publishing, 2013.

ČERNÝ, D. *Princip dvojího účinku. Zabíjení v mezích morálky*. Praha: Academia, 2016.

DRIVER, J. *Consequentialism*. New York: Routledge, 2012.

EDMONDS, D. *Would You Kill the Fat Man? The Trolley Problem and What Your Answers Tell Us about Right and Wrong*. Princeton: Princeton University Press, 2014.

FOOT, P. The Problem of Abortion and the Doctrine of Double Effect. *Oxford Review*. 1967, No. 5, s. 5–15.

FOOT, P. Morality, Action, and Outcome. In: HONDERICH, T. (ed.). *Morality and Objectivity: A Tribute to J. L. Mackie*. London: Routledge, 1985.

HART, H. L. A. Intention and Punishment. In: HART, H. L. A. *Punishment and Responsibility. Essays in the Philosophy of Law*. Oxford: Oxford University Press.

HERRING, J. *Criminal Law. The Basics*. London: Routledge, 2010.

LEE, S. P. *Ethics and War. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

MACAULEY, R. C. *Ethics in Palliative Care. A Complete Guide*. New York: Oxford University Press, 2018.

MULGAN, T. *Understanding Utilitarianism*. Stocksfield: Acumen, 2007.

MULGAN, T. *The Demands of Consequentialism*. New York: Oxford University Press, 2001.

SMART, J. – B. WILLIAMS. *Utilitarianism: For and Against*. Cambridge: Cambridge University Press, 1973.

WOODWARD, P. *The Doctrine of Double Effect: Philosophers Debate a Controversial Moral Principle*. Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 2001.